

STUDIA NAUK TEOLOGICZNYCH
TOM 16 (2021)

10.31743/snt.12621

KS. RYSZARD FICEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

<https://orcid.org/0000-0001-5238-6767>WIARA, KULTURA I PERSONALISTYCZNA WIZJA
OSOBY LUDZKIEJ W NAUCZANIU
KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

Zasadniczym przedmiotem niniejszego artykułu jest przedstawienie chrześcijańskiej wizji kultury z perspektywy personalistycznej koncepcji ukazywanej w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego. W tym sensie dedukcyjno-indukcyjna metoda badawcza, jak też interpretacja materiałów źródłowych ma na celu zaprezentowanie kultury chrześcijańskiej jako „sfery rzeczywistości ziemskiej”, kształtującej osobę ludzką w jej integralnym wymiarze. Zdaniem S. Wyszyńskiego, kultura chrześcijańska jest fundamentalnym fenomenem życia i działania człowieka, zakotwiczonym przede wszystkim w klasycznych wartościach zakorzenionych w Biblii i Tradycji Kościoła katolickiego, który postrzegany jako dar i obowiązek, kształtuje w sposób inherentny całościową wizję życia chrześcijańskiego, zwłaszcza w wymiarze rodziny i narodu. Biorąc pod uwagę kontekst historyczny, pojawia się jednak pytanie: czy aretologię prymasowskiej personalistycznej wizji kultury można odnieść do specyficznych realiów współczesnego życia kulturowego? Odpowiedź na nie jest szczególnie istotna, zwłaszcza w kontekście proklamowanego obecnie „pluralizmu ideologicznego”, charakterystycznego dla współczesnej kultury postmodernistycznej, podkreślającego moralną ambiwalencję „płynnej” ponowoczesności.

W kontekście niniejszych analiz należy zatem zwrócić uwagę nie tylko na powojenny okres zacieklej walki z ustrojem komunistycznego zniewolenia o tożsamość Kościoła, ale także na te idee o charakterze filozoficzno-teologicznym, które wpisując się w kontekst przemian zainicjowanych przez Vaticanum II, inspirowały kardynała Stefana Wyszyńskiego w jego działaniach. Niewątpliwie, miały one istotny wpływ na pojmowanie i kształtowanie się podstawowych uwarunkowań współczesnego dialogu chrześcijaństwa z kulturą. Oczywiście, analiza tego dziedzictwa musi uwzględniać szerszy kontekst historyczny i doktrynalny. Chrześcijańska wizja zaangażowania w kulturę wpisuje się bowiem w realia dyskursu filozoficznego i teologicznego, kształtującego specyfikę i znaczenie kultury, zwłaszcza

w odniesieniu do formacji moralnej współczesnego człowieka, funkcjonującego w wymiarze autonomii rzeczywistości ziemskiej¹.

Wpływ bowiem sekularyzacji, jak też promocja współczesnych ideologii, opartych często na wrogich chrześcijaństwu nurtach filozoficznych, sprawia, że dość powszechnie obecna kultura ukazywana jest jedynie w kategoriach – swego rodzaju – „wartości utylitarnej”. Powyższe zjawiska dotyczą zwłaszcza tzw. kultury medialnej, jak również szeroko rozumianego „przemysłu kulturowego”. W tym kontekście można zauważyć dążenia zmierzające do depersonalizacji kultury, co często wiąże się z jej desakralizacją. Klasyczna kultura starożytna i chrześcijańska zawsze akcentowała eschatologiczny wymiar ludzkiego życia zorientowanego na Transcendencję. Współcześnie jednak coraz częściej obserwuje się próby ostentacyjnego zerwania z powyższą tradycją, co w praktyce przejawia się w profanowaniu chrześcijańskich symboli i wartości. Desakralizacja kultury współczesnej przejawia się także w odejściu od etyki chrześcijańskiej, w tym również od tradycyjnych norm Dekalogu. Takie traktowanie i postrzeganie kultury pozbawia ją tego, co w rozumieniu chrześcijańskim stanowi o jej istocie, tzn. otwartości na sferę *sacrum* i całą gamę wartości nadprzyrodzonych, fundamentalnych dla ludzkiego ducha.

W rezultacie, zdaniem Wyszyńskiego, tylko personalistycznie rozumiana koncepcja kultury chrześcijańskiej otwarta jest na urzeczywistnienie osobowej pełni człowieka. Nic więc dziwnego, że jego chrześcijańska wizja kultury w centrum swoich zainteresowań stawia człowieka z całym bogactwem jego osobowego jestestwa. W jej założeniach człowiek staje się głównym podmiotem, celem i sensem wszelkiej twórczej aktywności, zarówno kulturowej, jak i kulturotwórczej. Mimo że osoba ludzka nie może żyć i funkcjonować w oderwaniu od kontekstu szeroko rozumianej kultury, to – w opinii Wyszyńskiego – nie można mówić o kulturze autentycznie chrześcijańskiej i humanistycznej, która byłaby wyrwana z ewangelicznego kontekstu prawdy o człowieku i jego miejscu w świecie. Innymi słowy, tak rozumiana kultura, kształtując osobę ludzką zgodnie z jej powołaniem, staje się dla niej szczególnym darem-wyzwaniem.

W tym kontekście podstawowym zadaniem człowieka jest stworzenie przestrzeni dla kultury autentycznie humanistycznej. Jest to możliwe dzięki sferze wartości osobistych, które służąc człowiekowi, warunkują przemianę całej rzeczywistości świata w perspektywie „nowego nieba i nowej ziemi”². Wyraża się to przede wszystkim we współpracy z Bogiem-Stwórcą w dziele przemiany i ulepszania świata. Co więcej, uzupełnienie perspektywy stworzenia o tajemnicę Wcielenia i Odkupienia dokonanego przez Jezusa Chrystusa jest ukoronowaniem zbawczej

¹ Por. S. Wyszyński, *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła w świecie współczesnym*. Warszawa – bazylika św. Jana 20.03.1966, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 12, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 119–120; S. Wyszyński, *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, Poznań: Pallottinum 1993, s. 50.

² Por. 2 P 3,13; Ap 21,1.

historii relacji człowieka z Bogiem i całym wymiarem doczesnym. Kultura wpisana zatem w perspektywę stwórczo-zbawczą jest istotnym wymiarem stosunku osoby ludzkiej do Boga, podkreśla wyjątkową godność człowieka i jego powołania, rozumianego jako pełne urzeczywistnienie osoby w wymiarze indywidualnym i społecznym. W ten sposób można mówić o kulturze autentycznie humanizującej i kształtującej rzeczywistość doczesności w duchu Ewangelii Mistrza z Nazaretu.

1. PERSPEKTYWA ANTROPOLOGICZNO-TEOLOGICZNA

W ciągu wielowiekowej historii człowieka kultura stanowiła zawsze właściwe środowisko jego życia i działania. Złożona struktura bytu ludzkiego, obejmująca i stapiająca dwa ontyczne wymiary – materię i ducha, wyznacza zarówno typ zanurzenia człowieka w kosmosie, jak i rodzaj transcendencji osoby ludzkiej w stosunku do całego otaczającego go świata³. W tym odniesieniu „człowiek jest istotą rozumną i wolną – jest on panem stworzenia”⁴. Dzięki temu, że jest on osobą spotentjalizowaną, podlegającą nieustannemu prawu rozwoju i aktualizacji swojej osobowości, wchodzi w różnorodne, złożone relacje, tak ze światem materii, jak też ducha. Ma to swoje odzwierciedlenie również w kulturze, obejmującej praktycznie wszystkie wymiary życia ludzkiego⁵.

Innymi słowy, osoba ludzka, stworzona przez Boga, jest cudem istnienia i ma coś z „preegzystencji Trójcy Przenajświętszej”. Istnieje i funkcjonuje ona w określonej rzeczywistości, ciesząc się „tajemniczym” wymiarem życia duchowego, które przenika jej wnętrze, jak również – zwłaszcza poprzez kulturę – transcenduje ku rzeczywistości świata zewnętrznego. Jako podmiot a zarazem przedmiot wszelkiej działalności kulturowej osoba ludzka ma swoje „wnętrze i zewnątrz”. W swoim zaangażowaniu w przemianę doczesności człowiek może być zarówno aktywny, jak i bierny. W ludzką osobowość tożsamość wpisana jest swoista treść (m.in. poprzez pamięć i wyobraźnię), a także historia, w tym również „historia transcendująca” jej bytowanie, w której potrafi wyrazić się poprzez „słowo”, pracę, czyn, całą swoją duchową i materialną spuściznę, osiągnięcia, ale także błędy i porażki. Dlatego też człowiek jest nie tylko zwyczajnym *compositum* ciała i duszy: jest to fenomen, którego bytowość staje się rodzajem „transcendencji” ukierunkowanej

³ Por. S. Wyszyński, *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła*, s. 119–120; R. Ficek, *(Post-)Modernity and Christian Culture: In the Context of the Personalism of Stefan Cardinal Wyszyński*, „Roczniki Kulturoznawcze” 11 (2020), s. 51–56.

⁴ S. Wyszyński, *Spoleczność przyrodzona i nadprzyrodzona. II Konferencja Akademicka. Warszawa – kościół św. Anny 16.02.1957*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 2, s. 61.

⁵ Por. S. Wyszyński, *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, s. 109.

na Absolut i Nieskończoność⁶. Innymi słowy, jest on absolutnym egzystencjalnym upodmiotowieniem bytu z wpisana w jego istotę możliwością internalizacji i auto-transcendencji ku nowej formie egzystencji w Bogu. Tym razem jednak bez granic materii i czasu. Poza tym człowiek ma również nieodłączną szansę rozwoju, ale także „nieodwracalną nieodwracalność” swojej potencjalności. Dzięki temu staje się on coraz bardziej sobą. Co więcej, w sensie ontologiczno-egzystencjalnym jest on – swego rodzaju – „dynamiką ku sobie”, a równocześnie „dynamiką ukierunkowaną na innych ludzi”⁷.

W tym kontekście dobro osoby ludzkiej weryfikuje wielkość i ważność kultury. Z tego też względu autentyczna kultura ma przede wszystkim wartości humanistyczne, jest twórczością podejmowaną z myślą o człowieku i ukierunkowaną na jego pełnię⁸. Poprzez zaangażowanie w działalność kulturową człowiek wyraża swoją relację do świata. Jednocześnie jest to szczególna realizacja Bożego powołania do czynienia sobie ziemi poddanej. Specyfika tego powołania wyraża się w tym, że człowiek otrzymuje przywilej partycypacji w Bożym dziele stwarzania świata. Pozytywny stosunek do całej rzeczywistości świata, będącego darem Boga, afirmacja człowieka, ukazanie jego godności, wezwanie do pełni osobowego rozwoju poprzez poznanie, miłość oraz wszechstronną twórczość – to podstawowe wartości kultury, także w wymiarze społecznym⁹. To dowartościowanie w kulturze społecznych relacji międzyludzkich, począwszy od rodziny, która wychowuje do

⁶ Por. S. Wyszyński, *O katolickiej woli życia. List pasterski na Wielkanoc 1947*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 33–34; Cz.S. Bartnik, „Osoba” w filozofii i teologii, Lublin: Wydawnictwo Standruk, s. 14; Cz.S. Bartnik, *Zarys myśli teologicznej Kardynała Wyszyńskiego*, „Ateneum Kapłańskie” 73 (1981), nr 97, s. 24–28.

⁷ Por. S. Wyszyński, *Do uczestniczek zjazdu pielęgniarek. Warszawa-Wawer 30.12.1956*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 1, s. 339; S. Wyszyński, *W słodkim jarzmie miłości. Warszawa 1.06.1967*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 26, s. 382–383; S. Wyszyński, *Obowiązek obrony kultury narodowej. Na zakończenie III Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Warszawie 30.04.1977*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 772; R. Ficek, *Moral Renewal as a Socio-Religious Imperative and the Destructive Actions of an Oppressive Totalitarian State: in the Context of Cardinal Stefan Wyszyński's Personalistic Concept of Social Life*, „Roczniki Teologiczne” 67 (2020), z. 5, s. 53–58; R. Ficek, *Christians in Socio-Political Life: An Applied Analysis of the Theological Anthropology of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2020, s. 27–34.

⁸ „Kościół – podkreśla prymas – chociaż ukazuje nam niebo, jest realistyczny, i chociaż stawia ponad rzecz osobę [...], jednakże opiera się o rzeczywistość ziemską”, S. Wyszyński, *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej w Polsce. Do prawników 15.01.1971*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 437.

⁹ „Na wspólny i wspólnotowórczy charakter kultury składają się osobiste właściwości człowieka, dary rozumu, woli i serca, pomaga też wychowanie, przygotowanie do życia – to, co człowiek bierze z rodziny, z narodu, z pracy zawodowej i z dobrze zorganizowanego życia państwowego”, S. Wyszyński, *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego. Do wiernych w archikatedrze warszawskiej 6.01.1981*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 993.

kultury, poprzez naród, który jest jednoczony kulturą, aż do całej ludzkości, dla której prawdziwa kultura, a zwłaszcza chrześcijańska, jest synonimem pokoju¹⁰.

Innymi słowy, prawdziwa i integralna kultura jest zakorzeniona w chrześcijaństwie, a co za tym idzie, nie może obyć się bez Kościoła. Także Kościół, aby działać w zmieniającej się rzeczywistości, musi korzystać z kultury. Bardzo ścisły związek chrześcijaństwa z kulturą, zwłaszcza duchową, nie oznacza, że każda kultura jest sama z siebie dobra. Kultura pozostaje zawsze ambiwalentna, jest też zagrożona alienacją, co może przerodzić się, szczególnie w przypadku techniki, nawet w dominację nad człowiekiem. Ale może właśnie dlatego potrzebuje ona chrześcijaństwa jako mocy duchowej, przynoszącej jej „odkupienie”, czyli uzdrowienie – oczyszczenie ze zła, z grzechu świata, ułudy i obłudy¹¹.

2. WIARA WOBEC KULTURY I KULTURA WOBEC WIARY: SPECYFIKA, WSPÓLZALEŻNOŚĆ I WZAJEMNE ODNIESIENIA

Kultura rozumiana w duchu personalizmu chrześcijańskiego dąży do wszechstronnego rozwoju człowieka, a tym samym do zmiany zastanej rzeczywistości otaczającego go świata. W tym też kontekście całą skomplikowaną rzeczywistość kultury, aczkolwiek wielowymiarową, można traktować jako jedną kulturę, mimo że składa się z zespołu różnorodnych wartości i kulturowych działań zakorzenionych w wierze¹². Wielu jednak współczesnych intelektualistów, zwłaszcza w kontekście dyskursu epoki postmodernistycznej, przeciwstawia wiarę, a często także religię, kulturze i uznaje, że wiara nie ma i mieć nie powinna ścisłego związku z kulturą¹³.

¹⁰ Por. S. Wyszyński, *Homo oeconomicus, II kazanie świętokrzyskie 20.01.1974*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 597–598; S. Wyszyński, *Vratislavia – wróciła sława. Wrocław 31.08.1965*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 70. W przekonaniu Wyszyńskiego w Polsce istnieją możliwości wytworzenia własnego systemu kulturowego – harmonii Bożo-ludzkiej na fundamencie przesiąkniętej Ewangelią tradycji naszego narodu. Dowodem na to są dzieła sztuki, nauka z zakresu moralności i historii. Por. S. Wyszyński, *Ars longa... Jasna Góra 5.12.1971*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, s. 201; S. Wyszyński, *Obowiązek obrony kultury narodowej*, s. 772; R. Ficek, *Moral Renewal as a Socio-Religious Imperative*, s. 53–58.

¹¹ Por. Cz.S. Bartnik, *Chrześcijańska pedagogia narodowa według Stefana Wyszyńskiego*, w: Cz.S. Bartnik, *Polska teologia narodu*, Lublin: TN KUL 1988, s. 195.

¹² Por. S. Wyszyński, *In principio erat Verbum... W 600-lecie powstania Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, s. 57–58; S. Wyszyński, *Do artystów scen warszawskich. Warszawa. Dom Arcybiskupów 10.01.1971*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, s. 180.

¹³ Por. H. Kiereś, *Postmodernizm: rzeczywistość czy kreacja*, w: A. Maryniarczyk, M.J. Gądek (red.), *Poznanie bytów, czy ustalenie sensów? Zadania współczesnej metafizyki*, Lublin: Polskie

Co więcej, w eksponowaniu wiary w wymiarze przestrzeni publicznej dopatrują się oni nawet – swego rodzaju – zachowań nagannych¹⁴.

Integralna wizja osoby ludzkiej musi zatem ujmować całą złożoność i bogactwo natury człowieka, której nie można sprowadzić wyłącznie do rzeczywistości ziemskiej, bo ukierunkowana jest na wieczność i nieskończoność¹⁵. Również kultura – wprawdzie przenikająca to, co ziemskie i materialne, i bazująca na tym – ostatecznie transcenduje świat stworzony, dążąc do rzeczywistości nadprzyrodzonej¹⁶. Dzięki łasce uświęcającej i różnorodnym darom nadprzyrodzonym osobowe zaangażowanie człowieka w kulturę uzyskuje nowy wymiar, który swoje źródło ma w Bogu¹⁷. Takie rozumienie kultury chrześcijańskiej pozwala kardynałowi Wyszyńskiemu identyfikować ją z kulturą nadprzyrodzoną, której zasadniczym fundamentem jest Jezus Chrystus¹⁸. Syn Boży wciela się w historię człowieka, wiąże ludzkość z Bogiem i tworzy kulturę, w której rzeczywistość Boża łączy się z rzeczywistością ludzką. Swoją kulturotwórczą moc przelał na Kościół, w którym i przez który nieustannie chce wcielać się w ludzką twórczość, przenikać ją nadprzyrodzonymi wartościami Ewangelii, ubogacać mocą swojej łaski i oświecać światłem swojej prawdy¹⁹.

Integralne spojrzenie na człowieka jako podmiot związany z osobową transcendentą jest warunkiem właściwego i pełnego rozumienia kultury. Tak ujmowana wizja kultury akceptuje człowieka i wyznacza mu szczególne miejsce we wszechświecie. Jednocześnie akcentuje osobowy model życia, który nakreślił sobą Jezus

Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2016, s. 177–179; R. Ficek, *(Post-) Modernity and Christian Culture*, s. 59–63.

¹⁴ W tym kontekście cała posługa pasterska i nauczanie kardynała Wyszyńskiego zdecydowanie i stanowczo sprzeciwiają się takiemu pogładowi. Wyszyński stał na stanowisku, że – owszem – wiarę i kulturę należy od siebie odróżniać, ale nie oddzielać. Por. S. Wyszyński, *Zadania i środki oddziaływania Kościoła w Polsce w zakresie kształtowania kultury społeczno-katolickiej*. Warszawa – kościół św. Anny 15.01.1971, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 36, s. 59–60. Niewątpliwie, natura religii i natura kultury znacznie się od siebie różnią (religia nie jest częścią kultury, a kultura nie jest quasi-formą religii). Niemniej jednak akt religijny i akt kulturowy są ze sobą połączone poprzez ten sam podmiot „działania”, którym jest człowiek. Co więcej, aby religia rozwijała się jako dojrzała i osobista relacja z Bogiem, trzeba „przeprowadzić ją” przez niszę kulturową, w której człowiek kształtuje swoje relacje ze światem, sobą i innymi ludźmi. Dlatego kultura pojawia się funkcjonalnie „wcześniej” niż religia (wiera), chociaż pierwsza ontycznie jest relacją człowieka z Bogiem-Stwórcą. Por. Cz.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin: TN KUL 2008, s. 452–453.

¹⁵ Por. S. Wyszyński, *Miłość na co dzień. Rozważania*, Poznań: Pallottinum 1980, s. 190.

¹⁶ Por. S. Wyszyński, *Słowo Prymasa do najwierniejszego Grodu Poznańskiego*. Poznań 19.03.1958, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 4, s. 87.

¹⁷ „Bóg chce tego powiązania. On ustanowił przedziwny porządek, dzięki któremu wszystkie sprawy Boże dzieją się po ludzku, a wszystkie sprawy ludzkie dzieją się po Bożemu”, S. Wyszyński, *Słowo Prymasa do najwierniejszego Grodu Poznańskiego*, s. 89.

¹⁸ Por. J.Z. Celej, *Kultura chrześcijańska duszą narodu w nauczaniu Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek 1995, s. 43.

¹⁹ Por. S. Wyszyński, *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej*, s. 439.

Chrystus²⁰. Ponadczasowy charakter ludzkiej egzystencji, wpisany w perspektywę krzyża i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, ukazuje, że nawet cierpienie i śmierć są dla kultury zarzewiem nowych, twórczych wartości, przenikających kulturę ludzką zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym²¹. Tym samym człowiek, zakorzeniony w swoim środowisku kulturowym, dzięki chrześcijaństwu może odkrywać właściwy sens życia ludzkiego²².

Niewątpliwie, nauczanie pasterskie kardynała Wyszyńskiego realizuje się w trudnej i skomplikowanej sytuacji społeczno-politycznej narodu polskiego, w walce z bezbożnym systemem totalitarnym wojującego komunizmu. Z tego też względu problematyka narodu stanowi zasadniczy temat, wokół którego koncentrują się inne zagadnienia. Także w rozważaniach dotyczących kultury dominującym pojęciem jest „kultura narodowa”, która w pewnym sensie konstytuuje fundamentalne struktury bytu narodowego²³. Otwartość kultury chrześcijańskiej na transcendencję ukazuje się w otwartości wobec wszystkich z jednoczesnym poszanowaniem wolności każdej osoby ludzkiej²⁴. Tak rozumiany uniwersalizm kultury chrześcijańskiej staje się płaszczyzną dialogu i źródłem inspiracji dla innych kultur²⁵.

Tym samym kultura w swoich najgłębszych wymiarach przekracza doczesność i skierowana jest ku wieczności²⁶. Uczestnicząc bezpośrednio w procesie twórczym, człowiek odkrywa, określa i odsłania w materii nowe przejawy formalne, które były wprawdzie obce otoczeniu, ale później stały się wspólnym dziedzictwem kultury ludzkiej. Tym samym swoiste sprzężenie zwrotne sprawia, że dzieła kultury materialnej zawsze świadczą o pewnym „uduchowieniu” materii, a z drugiej strony dzieła kultury duchowej ukazują swoiste „ucieleśnienie” tego, co duchowe.

²⁰ Por. S. Wyszyński, *Ewangelia pierwszym manifestem wyzwolenia człowieka*. Warszawa, Miodowa 7.09.1980, w: S. Wyszyński, *Kościół w służbie Narodu*, Poznań: Pallottinum 1981, s. 41.

²¹ Por. S. Wyszyński, „*Krzyż stał się nam bramą*”. 20-lecie wznowienia pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Lublin 7.06.1964, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, s. 36–37.

²² Por. S. Wyszyński, *Zadania i środki oddziaływania Kościoła w Polsce w zakresie kształtowania kultury*, s. 59–60.

²³ Por. Cz.S. Bartnik, *Chrześcijańska pedagogia narodowa*, s. 196; S. Wyszyński, *Królowi królów... Kraków – katedra na Wawelu 18.10.1973*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, s. 214.

²⁴ Niezbywalne prawo do własnej kultury, opartej na prawdzie, wolności, sprawiedliwości i miłości, wyraża się „na wszystkich poziomach struktury ludzkiej, poczynając od natury osobowości człowieka, poprzez jego życie rodzinne, współżycie społeczne, zawodowe, narodowe, państwowe, międzynarodowe, ogólnoludzkie”, S. Wyszyński, *In principio*, s. 58.

²⁵ Por. S. Wyszyński, *Miasto nieujarzmione śpiewa*. Warszawa – archikatedra św. Jana 24.06.1966, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, s. 98.

²⁶ Oznacza to, „że trzeba umieć posługiwać się zdobyczami materialnymi, bo samo bogactwo materialne i dobrobyt jeszcze nie stworzą trwałej kultury”, S. Wyszyński, *Budowanie Wrocławia z żywych i wybranych kamieni*. Wrocław – kościół Świętego Wojciecha 15.10.1966, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, s. 105.

Zdaniem prymasa Wyszyńskiego, cały cud tak rozumianej kultury wyraża się w tym, aby sprowadzić nieskończoność ducha do okrucha materii²⁷.

Chociaż w całym nauczaniu prymas podkreśla współrelacyjny charakter kultury duchowej i materialnej, to jednak kultura duchowa wykazuje pierwszoplanowe znaczenie dla całej kultury ludzkiej. Wyraża się ono w tym, że kultura duchowa jest trwałym elementem integrującym człowieka zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Właśnie kultura duchowa stanowi źródło rozwoju osobowości ludzkiej, warunkuje prawdziwy postęp człowieka i ludzkości oraz jest skarbnicą wartości, które zostały nagromadzone przez pokolenia i są wciąż aktualne i potrzebne. Tym samym twórcze zaangażowanie człowieka w kulturę, zwłaszcza w jej wymiarze duchowym, wyraża się przede wszystkim w doznawaniu oświecenia, wtajemniczenia i objawienia niezmiennej prawdy, która odślania miłość i dążenie do prawdziwego dobra. W konsekwencji prowadzi to do odkrywania nieprzemijalnego i wiecznego piękna²⁸.

Jednym z podstawowych wyznaczników chrześcijańskiej kultury duchowej jest dążenie do prawdy²⁹. Zadanie to skierowane jest przede wszystkim do szkół, uniwersytetów i innych ośrodków zajmujących się formacją intelektualno-moralną. Nerozerwalny związek chrześcijańskiej kultury intelektualnej i moralnej przenika wszystkie struktury życia człowieka, zarówno jego wymiar indywidualny, jak i społeczny. Charakterystycznym wyznacznikiem społecznego wymiaru osoby ludzkiej – twórcy kultury jest „nieustanny dialog, który w naszej osobowości prowadzi rozum i wola – rozum, który wskazuje cel, i wola która pobudza do działania”³⁰. Co więcej, „człowiek nie tylko udziela się innym, lecz także korzysta z wartości osobowych i społecznych, zalet rozumu, woli i serca innych ludzi”³¹.

Dlatego też kardynał Wyszyński domagał się, aby chrześcijańskie wartości moralne były obecne i kształtowały nie tylko osobę ludzką, ale także rodzinę, naród i państwo. Zdaniem prymasa, moralności nie można odłączyć ani od kultury duchowej, ani też materialnej. Wprost przeciwnie, jest ona integralnym elementem kultury ludzkiej, gdyż domaga się tego natura człowieka – bezpośredniego twórcy kultury. Takie stwierdzenie upoważnia do tego, by mówić o kulturze moralnej nie

²⁷ Por. S. Wyszyński, *Postulaty duszpasterskie wobec budownictwa sakralnego*. Warszawa 8.11.1957, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 3, s. 189.

²⁸ Por. S. Wyszyński, *Do artystów scen warszawskich*, s. 180.

²⁹ Wyraża się to przede wszystkim w trosce o właściwą formację intelektualno-moralną społeczeństwa, szczególnie młodego pokolenia. Kultura chrześcijańska – podkreśla prymas – to „kultura prawdy. Kultura ta wiąże prawdę z miłością i raczej siebie poświęci dla prawdy, byleby tylko nie dać braciom zgorszenia z kłamstwa”, S. Wyszyński, *Płock–Czerwińsk–Grunwald–Konstancja–Jasna Góra. Płock – katedra 12.11.1966*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, s. 112; S. Wyszyński, *Kamienie węgielne budowane na górach świętych. Na Jasnej Górze po powrocie z uwięzienia 2.11.1956*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 64.

³⁰ S. Wyszyński, *Sumienie prawe*, s. 988.

³¹ S. Wyszyński, *List pasterski o społecznej krucjacie miłości*. Warszawa – Wielki Post 1967, w: *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 543.

jako odrębnej kulturze ludzkiej, ale jako o pewnych zasadach kultury, które przenikać powinny całą twórczość człowieka, jeżeli chce on zmierzać do realizowania dobra w sobie i dla wszystkich³². Tak rozumiana chrześcijańska kultura moralna ma swoje zakorzenienie bezpośrednio w Bogu, który jest ostatecznym kryterium dobra moralnego³³. Uznanie człowieka za szczególną, samoistną wartość, za podmiot otwarty na transcendencję porządkuje całą hierarchę wartości moralnych, które muszą przenikać kulturę, aby była ona w pełni kulturą człowieka i dla człowieka. Jednocześnie najwyższym i niedościgłym wzorem wcielania się wartości moralnych w kulturę ludzką jest tajemnica Wcielonego Słowa³⁴. Tym samym wszelkie zaangażowanie na rzecz kultury możliwe jest jedynie na podstawie ewangelicznej hierarchii wartości, której fundament stanowi przykazanie miłości Boga i człowieka. W realizacji tego zadania niezbędne jest jednak właściwie uformowane sumienie. Jako dar Boży zakorzeniony w samej naturze osoby ludzkiej, sumienie staje się podstawową i bezpośrednią normą moralności, właściwą wszelkiej działalności człowieka, w tym także aktywności kulturowej. Dlatego też jedynie ludzie kierujący się dobrze uformowanym sumieniem są zdolni do właściwej oceny swego postępowania i trafnych wyborów, dzięki czemu „niosą miłość, służą dobru i czynią pokój”³⁵.

Chrześcijańska kultura duchowa i moralna, warunkująca integralny rozwój osoby ludzkiej, przejawia się przede wszystkim w kulturze estetycznej, która zdaniem prymasa Wyszyńskiego, „jest twórczą pracą ducha”³⁶. Podkreślenie prymatu

³² Por. J.Z. Celej, *Kultura chrześcijańska duszą narodu*, s. 55.

³³ Por. S. Wyszyński, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych. Gniezno 2.02.1965*, w: *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*, s. 473.

³⁴ Por. S. Wyszyński, *Aby byli jedno. Słowo ekumeniczne 27.01.1966*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 271–276.

³⁵ S. Wyszyński, *Sumienie prawe*, s. 986–994. Tak rozumiana typologia sumienia określa i warunkuje różne płaszczyzny tworzenia i rozwijania kultury moralnej. Tym samym można mówić o kulturze moralnej osoby ludzkiej, jak też kulturze moralnej rodziny oraz kulturze moralnej zawodowej i obywatelsko-politycznej. Por. S. Wyszyński, *Harmonia Bożo-ludzka w Polsce. Bazylika archikatedralna w Warszawie 6.01.1980*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 930–938.

³⁶ S. Wyszyński, *Postulaty duszpasterskie wobec budownictwa sakralnego*, s. 188. Kultura estetyczna, czyli twórczość człowieka zmierzająca do wyrażenia piękna w dziełach sztuki oraz przeżywania piękna, które zostało jakby ucieleśnione w rzeźbie, obrazie, architekturze, poezji, a nawet w literaturze, jest w najgłębszej swej istocie wznoszeniem się ku Bogu – Odwiecznej Mądrości, Dobru i Pięknu. Odnosi się to zwłaszcza do kultury sakralnej, która czerpiąc inspirację z Ewangelii, podejmuje utrwalenie przeżyć wiary, nadziei i miłości oraz wynikających z nich najgłębszych odczuć i doznań ludzkich, będących odbiciem porządku moralnego. Ich wspólnym przymiotem jest pewien dramat, wyrażający się w tym, że mowa ducha wypowiada i utrwała się przez materię. Artysta staje się wykonawcą tej myśli, którą sobie wyidealizował w swej duszy. Proces ten wyraża pewnego rodzaju dalszy ciąg wcielania się Słowa-Mądrości Przedwiecznej, które związało się z rzeczywistością ludzką – z pracą rąk i pracą myśli ludzkiej. Por. J.Z. Celej, *Kultura chrześcijańska duszą narodu*, s. 59; J. Lewandowski, *Naród w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa: ODISS 1989, s. 37–58.

kultury duchowej nie oznacza jednak deprecjonowania kultury materialnej. „Postęp i rozwój techniczny odsłania współczesnemu człowiekowi wartość i sens stworzenia, wartość materii-dzieła Stwórcy i niezwykłą mądrość, którą ukrył Bóg w świecie stworzeń”³⁷. Dlatego podstawowym zadaniem kultury technicznej jest realizacja celów społeczno-gospodarczych, prowadzących do integralnego rozwoju osobowego człowieka oraz zaspokojenia wszelkich jego potrzeb bytowych. Intensywny rozwój kultury, szczególnie kultury technicznej, nie zawsze jednak oznacza postęp służący wszechstronnemu dobru człowieka³⁸. Służąc osobie ludzkiej, powinna ona uwzględniać granice norm moralnych, które stoją na straży jednostki i społeczeństwa³⁹.

3. UWARUNKOWANIA AKSJOLOGICZNE

Osobowy wymiar chrześcijańskiej wizji człowieka wiąże istotę ludzką z całym otaczającym ją światem kosmosu i biokosmosu, który jednocześnie transcenduje poprzez fenomeny świadomości i akty poznania umysłowo-intelektualnego. Istotnym tego wyrazem staje się otwartość człowieka na rzeczywistość społeczną, będącą podstawową płaszczyzną realizacji osoby ludzkiej. Dokonuje tego poprzez różnorodne relacje do struktur życia społecznego, które współtworzy także poprzez swoje zaangażowanie kulturowe. Rzeczywistość społeczna staje się tym samym przestrzenią wartości, które budując i warunkując rozwój wspólnotowego wymiaru życia ludzkiego, umożliwiają realizację człowieka jako osoby.

Sfera wartości w nauczaniu prymasa Wyszyńskiego rozumiana jest nie tylko jako rzeczywistość, którą chrześcijaństwo otrzymało jako depozyt i którą kultywuje w życiu społecznym. Aksjologiczny wymiar zaangażowania chrześcijańskiego w kulturę realizuje się przede wszystkim w trosce o przeniknięcie całej rzeczywistości życia społecznego, przede wszystkim kultury człowieka, wartościami ewangelicznymi, które prowadzą do odkrycia pełnej prawdy o osobie ludzkiej. Kategoria prawdy w rozumieniu Wyszyńskiego stanowi podstawową wartość umożliwiającą nie tylko odkrycie właściwego miejsca osoby ludzkiej w całej rzeczywistości świata stworzonego, ale warunkuje również realizację jej powołania w wymiarze

³⁷ S. Wyszyński, *Kościół w obliczu nowej siły społecznej*. Warszawa 21.05.1968, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 28, s. 431.

³⁸ Por. S. Wyszyński, *Radość stała się dzisiaj temu domowi*. Warszawa-Włochy 24.06.1965, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 20, s. 452.

³⁹ Por. S. Wyszyński, *Człowiek współczesny musi być świętym, jeśli nie ma stać się zbrodniarzem*. Oltarzew 2.09.1980, w: S. Wyszyński, *Kościół w służbie Narodu*, s. 32–36.

doczesnym i wiecznym⁴⁰. Społeczny wymiar prawdy oznacza przede wszystkim dobro wspólne wszystkich ludzi – rezultat dialogu i interpersonalnej komunikacji⁴¹.

Niemniej jednak społeczny profil prawdy może być poddawany niebezpiecznej manipulacji. Ma to miejsce szczególnie w wymiarze kultury kształtującej osobowy profil człowieka i społeczeństwa. Dzieje się tak najczęściej poprzez zakłamanie, autorytaryzm, demagogię oraz instrumentalne posługiwanie się prawdą⁴². Największym zatem zagrożeniem prawdy w życiu społecznym, w tym także w kulturze, są wszelkie formy dyktatury. Jakikolwiek przymuszanie człowieka do przyjęcia prawdy sprawia, że traci ona całkowicie swój walor humanizujący i aktywizujący. Prawda w systemie przemocy fizycznej czy duchowej przestaje być prawdą, staje się jej zaprzeczeniem i jest po prostu wewnętrznie odrzucana. Godząc bezpośrednio w człowieka jako istotę rozumną i wolną, nie ubogaca go duchowo, ale go niszczy⁴³.

Jedynie kultura duchowa otwarta na miłość i inne wartości moralne daje człowiekowi wewnętrzną dojrzałość, naturalność, prostotę i pokorę w intersubiektywnych relacjach⁴⁴. Pomiędzy zatem poziomem etycznym człowieka a poziomem kultury istnieje korelacja: im większa wewnętrzna kultura, tym większa prawda życia człowieka. Tym samym poziom ekonomiczno-cywilizacyjny nie przesądza automatycznie o umysłowo-duchowej kulturze indywidualnej i społecznej⁴⁵. Negacja czy chociażby deprecjonowanie kultury, w której promuje się prymat prawdy oraz szacunek dla wartości moralnych i religijnych, prowadzi do poważnych zagrożeń życia społecznego. Wyraża się to w stopniowym „odwrażliwieniu” sumienia społecznego i – w konsekwencji – zubożeniu duchowej kultury człowieka, co

⁴⁰ Por. R. Ficek, *(Post-) Modernity and Christian Culture*, s. 56–59.

⁴¹ Por. S. Wyszyński, *Na niwie wypalanej ogniem wściejcie nowe. Do młodzieży akademickiej we Wrocławiu 2.06.1957*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 87.

⁴² „Stają więc naprzeciwko siebie dwa światy; pierwszy to świat zsolidaryzowany wewnątrz i powiązany przez to, że jest w prawdzie i uczy prawdy. Jest to świat wybitnie humanistyczny, gdyż prawdomówność jest ludzka. Świat drugi, to świat nie humanistyczny [...]; uważa on, że człowieka można ugodzić w to, co jest jego najwyższą godnością i największym prawem”, S. Wyszyński, *Nauczycielu prawdomówny! Do nauczycieli Warszawy 6.11.1960*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 170. Por. S. Wyszyński, „*Abyście byli synami światłości*”. *Do naukowców Warszawy 21.03.1959*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 124.

⁴³ Por. S. Kowalczyk, *Filozofia kultury*, s. 130; J. Lewandowski, *Wychowawcze aspekty Wielkiej Nowemmy w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „*Chrześcijanin w Świecie*” 15 (1983), nr 116, s. 9–30. W tym też kontekście prymas w przemówieniu do młodzieży akademickiej podkreśla: „Nie chcecie tanich prawd, nie chcecie powierzchownych prawd, nie chcecie broszurowych prawd! Chcecie całej prawdy. Chcecie prawdy czystej! Szukajcie jej w naturze waszego umysłu, waszego rozumu”, S. Wyszyński, *Na niwie wypalanej ogniem*, s. 87.

⁴⁴ Por. S. Wyszyński, *Kamienie węgielne budowania na górach świętych. Na Jasnej Górze po powrocie z uwięzienia 2.11.1956*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne*, s. 64. W tym sensie „człowiek musi być kochany i musi kochać, jeżeli chce się udoskonalić i spełnić swoje powołanie”, S. Wyszyński, *Słowo duszpasterskie na Uroczystość Świętej Rodziny. 8.01.1967*, w: S. Wyszyński, *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*, s. 531.

⁴⁵ Por. S. Kowalczyk, *Filozofia kultury*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2005, s. 132.

prowadzi do zakłamania, przemocy i zniewolenia. Oznacza to, że bez trwałych wartości i norm moralnych nie można tworzyć autentycznej kultury, chroniącej i promującej godność osobową człowieka⁴⁶.

Jednocześnie pomiędzy sztuką a moralnością istnieją bardzo istotne relacje, ponieważ ich wpływ na człowieka, tak w wymiarze indywidualnym, jak też społecznym, jest znaczący. Nie ulega również wątpliwości, że każda działalność człowieka, w tym także twórczość artystyczna, podlega ocenie moralnej. W opinii prymasa Wyszyńskiego, niemoralne są takie wytwory sztuki, które propagują fałsz psychologiczny, deformują integralno-personalną wizję człowieka, prowokują postawy agresji i nienawiści, wyzwalają i aprobują zwierzęcy seksualizm, niszczą sumienie i podważają godność osoby ludzkiej⁴⁷. Zasadniczy cel sztuki polega bowiem na formowaniu człowieka oraz na uwrażliwieniu go na piękno materialne i duchowe. Prawdziwie wielka sztuka opiera się na prawdzie o człowieku, swoich zaś odbiorców kieruje ku konstruktywnym wartościom moralnym.

Twórczość artystyczna, w rozumieniu prymasa Wyszyńskiego, jest formą „języka”, którego „słowo” nie tylko staje się nośnikiem treści wspólnototwórczych, pomostem łączącym teraźniejszość z przeszłością i przyszłością, ale także sięga wymiaru nadprzyrodzonego. Wprowadza tym samym człowieka w przestrzeń ducha i *sacrum*, odpowiadając na jego odwieczną tęsknotę za Absolutem⁴⁸. „Wszyscy dzisiaj pragniemy i szukamy takiej zgodności między wewnętrzną treścią życia a słowem głoszonym, iżby między nimi nie było rozdzwiku. Może to tragiczne szczęście człowieka współczesnego, że zrozumiał, iż słowo kłamane nie zbawia.

⁴⁶ Por. S. Kowalczyk, *Filozofia kultury*, s. 142. Podstawowym wyznacznikiem chrześcijańskiej wizji kultury w rozumieniu prymasa Wyszyńskiego jest zatem służba życiu. Jego zdaniem, „tylko w biegu życia każdy człowiek nabiera pełnego wyrazu swej osobowości”, S. Wyszyński, *W obronie życia nienarodzonych. Komańcza – wrzesień 1956*, w: S. Wyszyński, *Prymas Polski w obronie życia*, cz. 1, Warszawa: OSISS 1982, s. 9. Życie jest fundamentalną wartością całej kultury ogólnoludzkiej, a jego promocja staje się zasadniczym zadaniem zaangażowania chrześcijańskiego w działalność kulturową i kulturotwórczą. Istotnym elementem chrześcijańskiej aktywności kulturowej jest zatem wrażliwość na wartości estetyczne, z których naczelną jest bez wątpienia piękno. Kategoria piękna wyrażana jest nie tylko w dziełach sztuki, architektury lub rzeźby, ale związana jest również z przeżywaniem piękna w świecie przyrody, jak też w świecie ludzi i zdarzeń. Por. S. Wyszyński, *Słowo pasterskie na tysiąclecie chrztu Polski. O przygotowaniu do odnowienia przyrzeczeń chrztu w wielką sobotę. Gnieszno 27.02.1966*, w: S. Wyszyński, *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, s. 505; S. Wyszyński, *Myśli przewodnie roku życia. Warszawa 7.05.1958*, w: S. Wyszyński, *Prymas Polski w obronie życia*, cz. 1, s. 43.

⁴⁷ Por. S. Wyszyński, *U stóp Matki Słowa Wcielonego*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 112; R. Ficek, *Mariological Dimension of the Theological and Pastoral Concepts of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, „*Studia Sandomierskie*” 27 (2020), s. 231–245.

⁴⁸ Integralny związek sztuki z wymiarem sakralno-religijnym widoczny jest zwłaszcza w myśli prawosławnej, czego przykładem jest ikona jako specyficzny typ obrazu religijnego. Stanowi ona rodzaj teofanii, ukazujący w widzialnym, materialnym tworzywie obrazu przestrzeń niewidzialną, nadprzyrodzoną i boską. Por. P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa: PAX 1964, s. 248–251.

Słowo musi być prawdziwie przedwieczne. Musi się rodzić z jakiegoś niepokalanego matecznika, z jakiejś wewnętrznej, duchowej czystości, aby mogło pozyskiwać, zjednywać i karmić⁴⁹.

Reasumując, podstawową zasadą nadprzyrodzonej kultury chrześcijańskiej jest Chrystus-Logos – Odkupiciel człowieka. Jest on jednocześnie sprawcą uzdrowienia i zbawienia całej rzeczywistości społecznej. Religijny wymiar twórczości kulturowej wymaga jednak od człowieka nie tylko otwartości na rzeczywistość absolutno-transcendentną, ale także moralnej prawości odbiorcy-adresata kultury.

4. ZAKOŃCZENIE

Kultura rozumiana jako fundamentalny wymiar życia i działalności człowieka odgrywa podstawową rolę w całym nauczaniu kardynała Wyszyńskiego. Perspektywa personalistyczna pozwala mu dostrzec prawdziwe źródło i cel autentycznie humanistycznej kultury w osobie ludzkiej. W rozumieniu prymasa, kultura to wszelka ludzka działalność racjonalnie i celowo ukierunkowana na integralny rozwój człowieka we wszystkich jego wymiarach. Dzięki temu kultura przenika całą egzystencję osoby ludzkiej i – niejako – konstytuuje jej istotę.

Niemniej jednak, w rozumieniu Wyszyńskiego, tylko integralna więź między kulturą a chrześcijaństwem może ukształtować kulturę autentycznie humanistyczną. Dlatego też zaangażowanie osoby ludzkiej w rzeczywistość kultury w połączeniu z bogactwem wiary i łaski tworzy swoistą syntezę, która pozwala nie tylko na pełną realizację człowieka jako osoby. Zaangażowanie w kulturę umożliwia również zmianę rzeczywistości świata, nadając jej prawdziwie „osobowy” charakter. Tak pojmowana kultura staje się zatem rzeczywistością, w której człowiek wyraża siebie i innych ludzi. Innymi słowy, chrześcijańskie rozumienie zaangażowania na rzecz kultury pozwala człowiekowi kształtować wszystkie złożone poziomy życia społecznego. Świadectwa ludzkiej działalności kulturowej – urzeczywistniania duchowości człowieka – stają się jednocześnie wyrazem autentycznie chrześcijańskiej sfery wartości mocno zakorzenionych we wspólnotowym wymiarze życia człowieka. Poprzez dobro, prawdę i piękno duch ludzki przekształca rzeczywistość świata materii i urealnia się zarówno w dziełach kultury, jak też w wielowymiarowych strukturach społecznych. Powyższy proces ukierunkowany jest nie tylko na kształtowanie ludzkiej dojrzałości osobowościowej, ulepszanie struktur społecznych i humanizowanie świata, ale także ukazuje kulturową aktywność człowieka przez pryzmat twórczo-zbawczego planu opatrności Bożej.

⁴⁹ S. Wyszyński, *U stóp Matki Słowa Wcielonego*, s. 112.

W tym kontekście kardynał Wyszyński akcentuje rolę kultury chrześcijańskiej w wymiarze złożonych uwarunkowań społecznych, a zwłaszcza w perspektywie rodziny i narodu. Spojrzenie na historię narodu z punktu widzenia historii zbawienia podkreśla fundamentalną wartość kultury chrześcijańskiej, która nie tylko umożliwia i stymuluje wszechstronny rozwój coraz doskonalszych form życia społecznego i narodowego, ale również pozwala sprostać wyzwaniom historii i jednocześnie staje się podstawowym warunkiem zachowania tożsamości i suwerenności narodu. Niewątpliwie, istotną rolę w kształtowaniu osobiście rozumianej kultury chrześcijańskiej odgrywa Kościół. Zaangażowanie chrześcijan w działalność kulturotwórczą wpisuje się więc w proces kształtowania kultury ludzkiej. Dlatego też chrześcijańska kultura staje się rodzajem narzędzia w procesie ewangelizacji świata. Wprowadzenie Boga-Człowieka do życia w świecie tworzy podstawowe zręby kultury autentycznie humanistycznej, umożliwiając wszechstronny rozwój całej ludzkości na fundamencie prawdziwie chrześcijańskich wartości zakorzenionych w ewangelicznym przekazie Dobrej Nowiny.

WIARA, KULTURA I PERSONALISTYCZNA WIZJA OSOBY LUDZKIEJ W NAUCZANIU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

Streszczenie

Ze względu na wielowymiarowy charakter personalistycznej koncepcji Stefana Wyszyńskiego niniejszy artykuł jest skoncentrowany na chrześcijańskiej wizji zaangażowania w kulturę. W tym kontekście zwrócono uwagę na to, w jakim zakresie założenia personalizmu mogą stanowić podstawę do kształtowania kultury, zwłaszcza w odniesieniu do rzeczywistości współczesnej. Przeprowadzona w powyższym artykule analiza fenomenu kultury pozwala ukazać omawianą problematykę w kategoriach powołania skierowanego do każdego człowieka. Usytuowanie jej w odniesieniu do realiów życia doczesnego podkreśla, że w twórczej aktywności na rzecz kultury należy widzieć właściwy sposób realizacji pełni osobowości człowieka, nie tylko w wymiarze doczesnym, ale także nadprzyrodzonym. Dzięki uwypukleniu takich elementów, jak: osoba ludzka, rodzina, naród, państwo, społeczność międzynarodowa, integralnie rozumiana kultura, ekonomia i polityka, a także Kościół głoszący powszechne orędzie zbawienia, w pełni humanistyczna wizja kultury prezentowana przez kardynała Wyszyńskiego wykazuje charakter prakseologiczny, zakorzeniony w konkretnej ludzkiej egzystencji, jak również ukierunkowany na wymiar stwórczo-zbawczy.

Słowa kluczowe: Stefan Wyszyński, personalizm, kultura, wiara.

FAITH, CULTURE, AND THE PERSONALIST CONCEPT OF THE HUMAN PERSON
IN THE TEACHING OF CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI

Summary

The article's subject discusses Stefan Wyszyński's personalist concept of Christians' involvement in culture. In this context, the author's attention was drawn to how the extent to which a personalist's main assumptions may constitute to the basis for shaping culture, especially when regarding contemporary cultural reality. The analysis of culture carried out in the above article presents the discussed issues regarding a calling addressed to every human being. Placing it with the "realities of earthly life" emphasizes that in creative cultural activity, one should see the proper way of realizing the fullness of the human personality in the temporal and supernatural dimensions. Moreover, highlighting such elements as the human person, family, Nation, state, the international community, culture, economy, and politics understood in an integral way, as well as the Church proclaiming the universal message of salvation, the personalist concept of culture displays a praxeological character, rooted in a particular human existence and oriented towards the creative-redeeming dimension of human life.

Keywords: Stefan Wyszyński, personalism, culture, faith.

GLAUBE, KULTUR UND PERSONALISTISCHE VISION DER MENSCHLICHEN
PERSON IN DER LEHRE VON KARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI

Zusammenfassung

Aufgrund des mehrdimensionalen Charakters des personalistischen Konzepts von Stefan Wyszyński wird sich dieser Aufsatz auf die christliche Vision der Beteiligung an der Kultur konzentrieren. In diesem Zusammenhang wird der Frage nachgegangen, inwieweit die Hauptannahmen des Personalismus die Grundlage für die Gestaltung der Kultur bilden können, insbesondere in Bezug auf die zeitgenössische Realität. Die im Artikel durchgeführte Analyse des Phänomens *Kultur* erlaubt uns, die besprochenen Themen in Kategorien einer an jeden Menschen gerichteten Berufung darzustellen. Im Kontext von Realitäten des zeitlichen Lebens muss betont werden, dass man in der schöpferischen Tätigkeit zugunsten der Kultur den richtigen Weg zur Verwirklichung der Fülle der menschlichen Persönlichkeit nicht nur in der zeitlichen, sondern auch in der übernatürlichen Dimension sehen sollte. Durch die Betonung solcher Elemente, wie: menschliche Person, Familie, Nation, Staat, internationale Gemeinschaft, integral verstandene Kultur, Wirtschaft und Politik sowie Kirche, die die universale Heilsbotschaft verkündet, zeigt die von Kardinal Wyszyński vorgetragene vollständig humanistische Vision der Kultur einen praxeologischen Charakter, der in der konkreten menschlichen Existenz verwurzelt sowie auf die Dimension der Schöpfung und des Heils ausgerichtet ist.

Schlüsselwörter: Stefan Wyszyński, Personalismus, Kultur, Glaube.

BIBLIOGRAFIA

- Bartnik Cz.S., *Chrześcijańska pedagogia narodowa według Stefana Wyszyńskiego*, w: Cz.S., Bartnik, *Polska teologia narodu*, Lublin: TN KUL 1988, s. 183–242.
- Bartnik Cz.S., „Osoba” w filozofii i teologii, Lublin: Wydawnictwo Standruk 2017.
- Bartnik Cz.S., *Personalizm*, Lublin: TN KUL 2008.
- Bartnik Cz.S., *Zarys myśli teologicznej Kardynała Wyszyńskiego*, „Ateneum Kapłańskie” 73 (1981), nr 97, s. 22–37.
- Celej J.Z., *Kultura chrześcijańska duszą narodu w nauczaniu Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek 1995.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, Warszawa: PAX 1964.
- Ficek R., *Christians in Socio-Political Life: An Applied Analysis of the Theological Anthropology of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, Toruń: Wydawnictwo Marszałek 2020.
- Ficek R., *Mariological Dimension of the Theological and Pastoral Concepts of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, „Studia Sandomierskie” 27 (2020), s. 229–249.
- Ficek R., *Moral Renewal as a Socio-Religious Imperative and the Destructive Actions of an Oppressive Totalitarian State: in the Context of Cardinal Stefan Wyszyński's Personalistic Concept of Social Life*, „Roczniki Teologiczne” 67 (2020), z. 5, s. 39–61.
- Ficek R., *(Post-) Modernity and Christian Culture: In the Context of the Personalism of Stefan Cardinal Wyszyński*, „Roczniki Kulturoznawcze” 11 (2020), s. 49–89.
- Kiereś H., *Postmodernizm: rzeczywistość czy kreacja*, w: A. Maryniarczyk, M.J. Gądek (red.), *Poznanie bytów, czy ustalenie sensów? Zadania współczesnej metafizyki*, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2016, s. 175–190.
- Kowalczyk S., *Filozofia kultury*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2005.
- Lewandowski J., *Naród w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa: ODISS 1989.
- Lewandowski J., *Wychowawcze aspekty Wielkiej Nowenny w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Chrześcijanin w Świecie” 15 (1983), nr 116, s. 9–30.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, Poznań: Pallottinum 2002, s. 526–606.
- Wyszyński S., *Aby byli jedno. Słowo ekumeniczne 27.01.1966*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 271–276.
- Wyszyński S., *Abyście byli synami światłości. Do naukowców Warszawy 21.03.1959*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 123–128.
- Wyszyński S., *Apel Prymasa Polski. Jasna Góra 3.05.1965*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 20, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 226–248.
- Wyszyński S., *Apel Synodu w obronie praw człowieka. Po powrocie z Synodu Biskupów, Warszawa 26 I 1975*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 619–627.
- Wyszyński S., *Ars longa... Jasna Góra 5.12.1971*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, Warszawa: PAX 1998, s. 192–201.

- Wyszyński S., *Bezcenna wartość ludzkiego życia, Jasna Góra 2.12.1956*, w: S. Wyszyński, *Prymas Polski w obronie życia*, t. 1, Warszawa: ODISS 1982, s. 22–30.
- Wyszyński S., *Bóg-Człowiekiem, aby człowiek był... Bogiem. Do inteligencji katolickiej. Warszawa, Miodowa 14.01.1970*, w: S. Wyszyński, „*Idzie nowych ludzi plemię...*”. *Wybór przemówień i rozważań*, Poznań–Warszawa: Pallottinum 1973, s. 46–50.
- Wyszyński S., *Budowanie Wrocławia z żywych i wybranych kamieni. Wrocław – kościół Świętego Wojciecha 15.10.1966*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 101–108.
- Wyszyński S., *Człowiek współczesny musi być świętym, jeśli nie ma stać się zbrodniarzem. Ołtarzew 2.09.1980*, w: S. Wyszyński, *Kościół w służbie Narodu*, Poznań: Pallottinum 1981, s. 32–36.
- Wyszyński S., *Do artystów scen warszawskich. Warszawa. Dom Arcybiskupów 10.01.1971*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 174–181.
- Wyszyński S., *Ewangelia pierwszym manifestem wyzwolenia człowieka. Warszawa, Miodowa 7.09.1980*, w: S. Wyszyński, *Kościół w służbie Narodu*, Poznań: Pallottinum 1981, s. 40–43.
- Wyszyński S., *Harmonia Bożo-ludzka w Polsce. Bazylika archikatedralna w Warszawie 6.01.1980*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 930–938.
- Wyszyński S., *Homo Dei. I kazanie świętokrzyskie 13.01.1974*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 574–580.
- Wyszyński S., *Homo oeconomicus, II kazanie świętokrzyskie 20.01.1974*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 581–588.
- Wyszyński S., *In principio erat Verbum... W 600-lecie powstania Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 56–68.
- Wyszyński S., *Kamienie węgielne budowane na górach świętych. Na Jasnej Górze po powrocie z uwięzienia (2.11.1956)*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 62–67.
- Wyszyński S., *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła w świecie współczesnym. Warszawa – bazylika św. Jana 20.03.1966*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 23, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 103–124.
- Wyszyński S., *Kościół w obliczu nowej siły społecznej. Warszawa 21.05.1968*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 28, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 429–435.
- Wyszyński S., „*Krzyż stał się nam bramą*”. *20-lecie wznowienia pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Lublin 7.06.1964*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 35–46.
- Wyszyński S., *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej w Polsce. Do prawników 15.01.1971*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 436–444.
- Wyszyński S., *List pasterski o społecznej krucjacie miłości. Warszawa – Wielki Post 1967*, w: *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 537–552.

- Wyszyński S., *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych. Gniezno 2.02.1965*, w: S. Wyszyński, *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 571–581.
- Wyszyński S., *Miasto nieujarzmione śpiewa. Warszawa – archikatedra św. Jana 24.06.1966*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 92–100.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Poznań: Pallottinum 1993.
- Wyszyński S., *Miłość na co dzień. Rozważania*, Poznań: Pallottinum 1980.
- Wyszyński S., *Myśli przewodnie roku życia. Warszawa 7.05.1958*, w: S. Wyszyński, *Prymas Polski w obronie życia*, cz. 1, Warszawa: ODISS 1982, s. 41–53.
- Wyszyński S., *Na niwie wypalanej ogniem wsiećcie nowe. Do młodzieży akademickiej w Wrocławiu 2.06.1957*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 82–94.
- Wyszyński S., *Nauczycielu prawdomówny! Do nauczycieli Warszawy 6.11.1960*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 168–173.
- Wyszyński S., *O katolickiej woli życia. List pasterski na Wielkanoc 1947*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 29–40.
- Wyszyński S., *O nowym człowieku w Jezusie Chrystusie. Jasna Góra 3.05.1964*, w: S. Wyszyński, *Listy Pastorskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 348–353.
- Wyszyński S., *Obowiązek obrony kultury narodowej. Na zakończenie III Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Warszawie 30.04.1977*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 769–772.
- Wyszyński S., *Płock–Czerwińsk–Grunwald–Konstancja–Jasna Góra. Płock – katedra 12.11.1966*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 109–117.
- Wyszyński S., *Postulaty duszpasterskie wobec budownictwa sakralnego. Warszawa 8.11.1957*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 3, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 188–196.
- Wyszyński S., *Problemy życia społecznego w Polsce. Do duszpasterzy młodzieży męskiej 29.12.1975*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 669–675.
- Wyszyński S., *Radość stała się dzisiaj temu domowi. Warszawa-Włochy 24.06.1965*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 20, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 442–451.
- Wyszyński S., *Słowo duszpasterskie na Uroczystość Świętej Rodziny. 8.01.1967*, w: S. Wyszyński, *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 531–534.
- Wyszyński S., *Słowo pasterskie na tysiąclecie chrztu Polski. O przygotowaniu do odnowienia przyrzeczeń chrztu w wielką sobotę. Gniezno 27.02.1966*, w: S. Wyszyński, *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paris: Éditions du Dialogue 1975, s. 504–509.
- Wyszyński S., *Spółeczność przyrodzona i nadprzyrodzona. II Konferencja Akademicka. Warszawa – kościół św. Anny 16.02.1957*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 2, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 57–79.

- Wyszyński S., *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego. Do wiernych w archikatedrze warszawskiej 6.01.1981*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 986–994.
- Wyszyński S., *U stóp Matki Słowa Wcielonego*, w: S. Wyszyński, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa: ODISS 1990, s. 111–115.
- Wyszyński S., *Vratislavia – wróciła sława. Wrocław 31.08.1965*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 67–75.
- Wyszyński S., *W obronie życia nienarodzonych. Komańcza – wrzesień 1956*, w: S. Wyszyński, *Prymas Polski w obronie życia*, cz. 1, Warszawa: OSISS 1982, s. 2–15.
- Wyszyński S., *W słodkim jarzmie miłości. Warszawa 1.06.1967*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 26, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 378–399.
- Wyszyński S., *Zadania i środki oddziaływania Kościoła w Polsce w zakresie kształtowania kultury społeczno-katolickiej. Warszawa – kościół św. Anny 15.01.1971*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956–1981*, t. 36, mps w Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, s. 56–71.
- Wyszyński S., *Zaszczytna służba Słowu. Warszawa, Miodowa 8.10.1956*, w: S. Wyszyński, *Z rozważań nad kulturą ojczystą*, Warszawa: PAX 1998, s. 266–271.

Ryszard Ficek – duchowny Kościoła rzymskokatolickiego (diecezja Rockville Centre, NY), doktor teologii moralnej, doktor politologii (stosunki międzynarodowe), wieloletni wykładowca teologii moralnej, katolickiej nauki społecznej i nauk politycznych w Jordan University College w Tanzanii. Zainteresowania naukowe: teologia moralna, antropologia kulturowa, stosunki międzynarodowe. Ważniejsze publikacje książkowe: *Tanzania: narodziny i funkcjonowanie państwa* (2007), *Christians in Socio-Political Life: An Applied Analysis of the Theological Anthropology of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland* (2020), *Zaangażowanie chrześcijan w życie publiczne w kontekście nauczania kardynała Stefana Wyszyńskiego* (2020), *Primate of the Millennium: Cardinal Stefan Wyszyński, Life and Legacy* (2021). Adres do korespondencji: rficek@optonline.net.